

OROŽJE V ŠKOFJELOŠKEM GRADU V PRVI ČETRINI 14. STOLETJA

Med viri za nekdanjo freisinško posest v Avstriji, ki jih je zbral J. Zahn v svojem delu *Codex diplomaticus austriaco-frisingensis* (III. zvezek, Wien 1871), so tudi trije inventarni zapiski o premičninah v škofjeloškem spodnjem gradu. Nastali so med uradnimi obiski freisinškega škofa Konrada III. v Škofji Loki 10. februarja 1315, 14. novembra 1318 in 6. aprila 1321.¹ Nemški jezik pisarjev v freisinški službi, ki so popisali škofjeloški grajski inventar, je imel svoje lokalne posebnosti in se je zato precej razlikoval od tedanje srednjevisoke nemščine, ki so jo rabili v večjih srednjeevropskih političnih in gospodarskih središčih. Nasprotno pa se je latinščina tedaj le malo razlikovala od uradnega cerkvenega jezika. Zaradi nazornejše primerjave navajam poleg slovenskega besedila v oklepajih tudi izvorni tekst popisa.

Poleg drugega grajskega inventarja nam škofjeloški zapiski posredujejo tudi pregled orožja, ki je bilo tedaj v Lavrinijevi, v spodnji, v škofovi, v Ulrikovi in v Janezovi sobi, v obokanem stolpu, v obednici pri kapeli, v zgornji kleti, v kašči in na Starem gradu. Zaščitno in napadalno orožje so tako natančno popisali, da si danes lahko natančno ponazorimo fevdalno oborožitev na slovenskem ozemlju v začetku 14. stoletja. Zaradi boljšega pregleda tedanjih vrsti moramo orožje porazdeliti v skupine, ki so bile skladne z njegovimi taktičnimi nalogami v boju. Izmed zaščitnih orožij homo najprej obravnavali oklepe, šleme, naročno in nanožno opremo, ščite in konjsko opremo, nato tudi napadalno orožje, in sicer prvo hladno, to je meče in bodala, pa tudi orožje na drogovih, udarno orožje in končno orožja, ki so učinkovala na daljavo.

V inventarnih zapiskih iz leta 1318 in 1321 so navedeni posamezni deli škofovega oklepa (*arma² domini*), ki so bili tedaj v njegovi sobi. Zato lahko točno opišemo njegovo zaščitno orožje. Primerjamo ga lahko z oklepom cesarja Ludvika Bavarskega (1314—1347), ki je upodobljen na ploskovitem reliefu iz rdečega peščenca v mainškem muzeju. Nekoč je krasil zobčast nadzidek pročelja trgovske hiše v Mainzu, ki so jo zgradili med leti 1314—1317. Na tej upodobitvi vidimo oklep (*pantzirium*, *pancizirium*³), ki sestoji iz srajce in hlač iz prepletenih obročkov (zanjkaste pletenine, oklepljenine). Tako zaščitno oblačilo je že v 13. stoletju bogatim plemičem nadomestilo težki in okorni usnjeni haubert, to je jopič, ki je bil okrepljen z našitimi železnimi obročki ali pa pokrit s kovinskimi luskinami. Verižni oklepi so se močno razširili v začetku 14. stoletja, ker se je njihova izdelava pocenila. Leta 1306 je namreč nürnberški meščan Rudolf odkril vlečenje poljubno močne žice, ki je zamenjala kovano.

Obročkasta oklepna srajca je v tistem obdobju segala skoraj do kolen. Imela je ali ozke ali pa široke rokave in visok ovratnik, ki je varoval brado in tilnik. Zadaj je bil z vrstico, v našem primeru sivo (greysner, grevsnyr⁴), povezan s koničasto kotlasto avbo (pekelhavb, pekchelhaub⁵) skozi luknjo na njenem zadnjem delu. Na temenu jo je krasil čop (slapa⁶). Uveljavila se je konec 13. stoletja. Na njenem robu je bila zadaj in ob straneh pritrjena oklepna ovratnica (cap-mail ali camail) in ni bila vezana z oklepno srajco, temveč so jo oblačili obenem z avbo. Obraza ni zakrivala in je vrat in tilnik obdajala kot romarski ovratnik, če je skozi njene razpoke potekala vrstica, ki je omenjena med deli škofovega oklepa, ali pa je ohlapno padala navzdol preko ramen. Tako prosto viseča je oslabil vsak udarec na vrat. Pogostokrat je imela spredaj še klinast nastavek, ki so ga v boju dvignili navzgor in pritrtili na avbo, da so si zavarovali nos. Poleg novejših obročkaste oklepne srajce so uporabljali še tudi starejše s celo kapuco. Pod njo so nosili s predivom podložene usnje ali platnen sukajčič (waffenwameis, waffenbambes⁷). Poleg opisane ovratnice je škofov oklep imel še s kovinskimi luskinami pokrito oklepno ovratnico (gollyr, gollirium, gollir⁸).⁹ Drugo oklepno ovratnico navaja popis iz leta 1318 v spodnji, nekdanji Lavrinijevi sobi. Ne moremo pa ugotoviti, ali je bila prav tako z luskinami okrepljeno usnje ali pa je že sestajala iz grlne in zatilnične kovane, železne pločevinaste vitre.

Noge so bile oklepljene z obročkastimi hlačami in so bile prvotno povezane s čevlji, ki so sledili tedanji modi. Nart so si zavarovali s kljunastim vitrastim čevljem. Njegove vitre so bile povprek zakovičene na usnje. Po dolžini kljuna so razlikovali stan nosilca. Meščani so nosili 7,8 cm (6 palcev-col), vitezi in baroni 31,6 cm (1 stop-čevelj), knezi pa 65,2 cm (2 stopa) dolg kljun. Tedaj je nastal še danes rabljen izrek: stati na veliki nogi.¹⁰ Taki kljunasti pločevinasti čevlji niso imeli podplatov.

Že konec 13. stoletja so okrepili tiste dele verižnega oklepa, ki so varovali najbolj občutljiva mesta telesa, to je ramena, komolca, kolena in goleni. Zavarovali so jih s podložnimi ščitniki iz stisnjene usnje ali kovane železne pločevine ali pa so jih enostavno povili z usnjenimi povoji. Podlaktične (armeder¹¹) in golenične (fleckh¹²) ščitnike so na ude pripeli z zakovičenimi jermeni in zaponkami. Ti ščitniki so bili včasih tudi okovani z železnimi gumbi ali ploščami, iz katerih se je v 14. stoletju izoblikoval ploščni oklep. Kolena so bila poleg verižne oklepljenine zavarovana še s kovanimi železnimi ploščami, ščitniki (ehnieling¹³). Dva para takih ščitnikov so leta 1321 imeli v obednici pri kapeli. Na prehodu iz 13. v 14. stoletje so si še ramena zavarovali s posebnimi ramenskimi ščitniki (ailettes), ki so bili štirikotni ali ovalni in so moleli navzgor.

Verižne oklepne rokavice (cyrothece ferrae, cyrothecas de cathenis, hantschûch ferree, chetenhantschûch¹⁴) so bile v 13. stoletju največkrat vrečast nastavek obročkastega rokava. V začetku 14. stoletja so postale poseben del vojne opreme. Ti palčniki, bolj redko pa rokavice s prsti, so bili podloženi s kožo (cum suis preparamentis¹⁵) in so bili oklepljeni le na zunanji strani. Poleg škofovih rokavic so leta 1315 imeli še tri pare verižnih rokavic v obokanem stolpu, 1318 pa le še en sam par v spodnji, nekdanji Lavrinijevi sobi, ki so ga 1321 zabeležili že v obednici pri kapeli. V tistem obdobju so se pojavile že pločevinaste oklepne rokavice (plachhantschuch, plechhantschûch¹⁶). En par takih rokavic so imeli leta 1315 v obokanem

stolpu, 1318 pa že dva para v spodnji, nekdanj Lavrinijevi sobi. Te zasledimo 1321 v obednici pri kapeli. Pločevinaste rokavice so imele prav tako kot verižne usnjeno osnovo, na kateri so bile povprek zakovičene železne pločevinaste vitre.

Poleg škofove kotlaste avbe so leta 1315 zabeležili v obokanem stolpu še drugo kotlasto avbo (pekelhaub¹⁷), ki so jo pogosto uporabljali v vojni namesto lončnega šlema. Na podlagi taktičnih izkušenj iz drugega križarskega pohoda se je razvila iz normanskega šlema. Bila je večja od njega in ni zakrivala le čela kot mala kotlasta avba, ampak je ta tako imenovana velika kotlasta avba varovala tudi tilnik, kjer je bila rahlo konkavno izrezana. Spredaj je bila tako zvonasto oblikovana, da do čela ni zakrivala obraza. Na njenih stranskih robovih je bila pritrjena ovratnica iz zakovičenih železnih obročkov, ki je ob vratu visela navzdol in okrog in okrog varovala tudi ramena. Spredaj je bila tako krojena, da je bil obraz od brade navzgor prost. Pod njo je prehajala v laputo, tako imenovan nosni trak, na katerega je bil pritrjen po obliki nosu skovan kos pločevine. V boju so ta trak pritrjili na nastavek, ki je bil spredaj na avbi. Tako so zakrili vse obraz razen oči.

Bistveno se je od nje razlikoval pehotni šlem, tako imenovan železni klobuk (eysenhüt¹⁸), ki so ga nosili lokostrelci in samostrelci. Istega leta so imeli štiri železne klobuke v obokanem stolpu. Ko se je od začetka 14. stoletja pričela uveljavljati pehota, niso samo plemiči, temveč tudi kralji nosili pehotne šleme. Bili so to različno oblikovani plitki kotli, opremljeni s širokim robom. Vladarji so jih nosili pogosto skupaj z bradnim ščitnikom, tako imenovano brado, ki jim je zakrivala spodnji del obraza.

V Lavrinijevi sobi, ki je v zapisku iz leta 1318 imenovana tudi spodnja soba, so imeli leta 1315 dve turnirski opreji za bodenje (stechzevg, stehgezevg¹⁹). Da bomo lahko razlikovali to bojno opremo od prej opisanega vojnega oklepa, moramo prej pojasniti zvrst te viteške bojne igre (turney²⁰), za katero so ga rabili.

Turney je prvotno pomenil posamični boj, tako imenovano božjo sodbo (ordaliae, Gotteskampfurteile²¹). Pozneje so to bojno igro preimenovali v buhurt, v 12. stoletju pa v turnir (od tourner). Takrat je bila še brez enotnih pravil, ki jih je določil šele v 11. stoletju vitez Geoffroy de Preuilly, kot nam poroča tourska kronika.²² Kmalu so jih vsepovsod priznali. V začetku 14. stoletja so že razlikovali bodenje in dirjanje na konju in pehotni boj. Te tri glavne zvrsti viteških iger so se delile na dvoboj, mnogoboj, bojne igre na prostem, grajske turnirje, ki so predstavljali napad na utrjen kraj in njegovo obrambo, in končno bojno motoviljenje, za katerega niso imeli posebnih pravil.

V 15. stoletju so vitezi že tekmovali v potujočem in razpisanem turnirju. Prvi je bil slučajno ali pa tudi hoteno srečanje dveh vitezov na bojišču, kjer sta se bodla s kopji. Eden izmed njiju je sotekmovalca bahavo izzival in poveličeval svojo hrabrost, dokler se mu ni nasprotnik uprl. Po tej predigrji so omejili in zakoličili bojišče. Vogale pravokotnega prizorišča so označili s štirimi praporci, v stranice med njimi pa so zasadili 200 kopij, na katerih so plapolale zastavice z mentenadorjevimi grbovnimi barvami. V sredini krajše stranice je bil vhod na bojišče, skozi katerega ni smel jezditih nihče, ki se še ni dvobojeval. Takšni so bili turnirji vse do konca 14. stoletja.

Sir John d'Aubernoun v verižnem oklepu z orožno srajco, mečem na viteškem pasu, tarčo in kopjem. Noša iz druge polovice 13. stoletja, kot je upodobljena na nagrobniku v cerkvi Stocke d'Aubernon (Surrey). (Po Viollet-le-Duc, Dictionnaire raisonné du mobilier français.)

Pri bodenju in dirjanju, obeh glavnih turnirskih vrstah bojevanja na konju, so si prizadevali, da bi naskočenemu nasprotniku med bojnim kličem: Sveti Gospod, sveti boj (wicha herre, wicha wich²³), s kopjem odsunili ščit ali pa ga vrgli s sedla. Niso pa ga namertvali poškodovati. Zato so tekmovalci nosili takšno bojno opremo, ki jim je dobro varovala predvsem glavo in zgornji del telesa.

Za turnirje sprva niso imeli posebne opreme. Šele proti koncu 11. stoletja so zanje začeli uporabljati lončni šlem. Čeprav tuji avtorji menijo,

da se je šele okoli sredine 14. stoletja začel turnirski oklep razlikovati od vojnega, nam škofjeloški inventarni zapiski dokazujejo nasprotno, in sicer, da so opremo za bodni turnir (stechzevg, stehgezevg) poznali na našem ozemlju že leta 1315. Ta vrsta zaščitnega orožja je bila tedaj tako draga, da si je niso mogli nabaviti posamezni revnejši plemiči. Popisovalec na škofjeloškem gradu je npr. v zapiskih iz leta 1318 in 1321 zabeležil, da ima enega od obeh bodnih oklepov vitez Ch. iz Velikovca in da ga mora vrniti. (Duo stehgezevg de quibus habet i dominus Ch. miles de Völchenmarcht et debet reddere).

Namesto velike koničaste kotlaste avbe, ki je bila običajna v začetku 14. stoletja, so preko male kotlaste avbe, opremljene z obročkasto ovratnico, poveznili valjast lončni šlem. Lep primerek takšnega težkega turnirskega naglavnega varovala iz 14. stoletja je v Mestnem muzeju v Ptujju. Slonel je na usnjenem svaljku, ki so ga namestili na kotlasto avbo, da je zmanjševal pritisk težkega šlema na čelo. Lončni šlem so pritrčili s svilenimi vrvicami. Njegove stene so zakrivale celo glavo in je segal navzdol čez brado. Na desni strani, redko na obeh, je imel majhne luknjice ali križaste izreze, ki so prepuščali zrak. Sestavljen je bil iz treh ali petih kovanih železnih plošč. Z medenino obrobljena očesna raza je segala čez vso širino obraza. Kljub temu je bila vidljivost tako slaba, da je tekmovallec le iz daljave lahko zadel s kopjem nasprotnika. Čelno in lično ploščo je spajal navpičen železen trak. Temenična plošča je bila zvonasta, da je bila bolj odporna proti udarcem in da se je bolj prilagala glavi. Ker so šlemne stene zakrivale vitezov obraz, so ga lahko spoznali le po heraldičnem znaku, ki se je kazal na njegovem šlemu, ščitu, orožni srajci, konjski odeji in zastavici na kopju. Heraldčni šlemni okraski ali tako imenovana dragotina je bila plastična in izdelana iz lesa, stisnjene usnja ali perja, prevlečena s kredno podlago in poslikana s tempera barvami. Pritrdili so jo z jermenji na temensko ploščo, ki je bila zato opremljena z luknjicami. Pod šlemni okraski so pritrčili svileno ali fino platneno, včasih pa tudi usnjeno šlemno pregrinjalo (*capitibus Ethiopum*²⁴).

Dvajset takih šlemnih pregrinjal so poleg enakega števila orožnih srajc zabeležili leta 1318 in 1321 v Lavrinijevi sobi. To ohlapno belo blago, ki je preko ramen vihralo navzdol, je v drugem križarskem pohodu preprečevalo segrevanje kovine pod žgočimi sončnimi žarki na Vzhodu. Zaradi vremenskih in taboriščnih razmer se je tkanina sčasoma poškodovala. Votek se je trgal in robovi umazanega prekrivala so se natrgali. Sčasoma so te navzdol viseče cunje postale tudi umetnostni motiv. Na tej osnovi so nastala resasta in zobčasta šlemna pregrinjala, kakršna vidimo na heraldičnih znakih iz 14. stoletja. Končno so nazobčali robove popolnoma novih šlemnih pregrinjal.

Tedanjo opremo za bodni turnir nam nazorno prikazujeta bronasta konjeniška plastika s konca 13. stoletja v zbirki Six v Amsterdamu in Deutsche Äneide Henrika Veldecka v berlinski knjižnici. Konjenik nosi sicer navaden verižni oklep, ki pa je okrepljen z ovratnim ščitnikom (*gollir*) in ramenskimi ščitniki, ki so segali preko ramen. V 14. stoletju so tudi kolena in zgornjo stran koničastih čevljev okrepili z dodatnimi železnimi pločevinastimi ščitniki. Tekmovalci so preko oklepov nosili svileno ali fino platneno oklepno srajco, tako imenovano orožno srajco (*waffenröch*, *wafenröch*²⁵).

kakršnih je leta 1318 in 1321 dvajset skupaj s šlemnimi pregrinjali zabeleženih v Lavrinijevi sobi.

Prav tako kot šlemna pregrinjala so tudi bele brezrokave srajce v drugem križarskem pohodu odbijale sončne žarke od kovine. Nosili so jih preko haubertov. Na obeh straneh so bile razparane od spodnjega roba navzgor do kolkov. V 13. stoletju je bila orožna srajca še dolga in nabrana in se je ob telesu navzdol gubala kot krilo (schözz, schozz²⁶), ki so ga prav tako nosili na oklepih. Te so leta 1318 in 1321 zabeležili v škofovi sobi med deli njegovega oklepa. V začetku 14. stoletja pa je orožna srajca že sledila meščanski nošnji. Zato se je zožila in je navadno segala le do kolen. Spredej je bila od kolka navzdol razparana, včasih pa tudi na obeh straneh. Bila je suknjena, pogosto pa tudi žametna ali svilena. Lastniki so jo po svojih premoženjskih razmerah obšili z dragocenim krznom in konec 15. stoletja že tudi okrasili z vezenim ali slikanim grbovnim znakom.

Poleg obeh bodnih oklepov so zabeležili leta 1318 v spodnji sobi pod škofovo sobo, leta 1321 v obednici pri kapeli prsni oklep (brustleder²⁷) iz prevretega, močnega govejega usnja, kakršnega so uporabljali pri turnirjih za pehotni boj s kiji. Enako kot lentner je bil okrepljen z žebli. Na vsaki strani je imel močan železni obroč. Z močno konopljeno vrvico je bil na levi privezan top meč, na desni pa bojni bat. Naročna oprema je bila ali usnjena ali pa iz železne pločevine. Kroglasta usnjena ramena, naročne cevi in komolčne skledе so bile opremljene z močnimi konopljenimi vrvmi, ki so bile na njih našite. Palčniki so bili iz govejega usnja.

V zapisku iz leta 1318 je v sobi kaplana Ulrika zabeležen star oklep (panzirium vetus, pantzirium), ki ga leta 1321 najdemo v Lavrinijevi sobi. Ta zastareli oklep je bil debel platnen ali usnjen jopič, ki je bil opremljen s kovanimi železnimi obročki. Bili so našiti v vodoravnih ali navpičnih vrstah tako, da so se vrstili drug poleg drugega, ali pa, da so drug drugega izmenično do polovice prekrivali, in sicer ena vrsta na desno, druga pa na levo stran. Tako zaščitno opremo so imenovali zarivni oklep. Zarivne obročkaste oklepe so opremljali tudi tako, da so se izmenično menjavale vrste obročkov in usnjeni jermeni. Nosili pa so tudi take oklepne usnjene suknjiče, ki niso bili opremljeni z železnimi obročki, temveč omreženi z usnjnimi jermeni. V tako nastalih štirikotih med jermeni so bile glavice žebličev. Drugi so bili nasprotno opremljeni z železnimi luskinami ali pa z raznobarnimi usnjenimi luskinami. Dva usnjena oklepa te vrste navajata škofje-loška inventarna zapiska leta 1318 v spodnji sobi, 1321 pa v obednici pri kapeli kot ogledniška oklepa (streifleder, strafleder).

Z obročki opremljen usnjen jopič, imenovan haubert, je segal navzdol do pogačice ali pa je bil povezan s kratkimi hlačami. Da so ga lahko oblekli, je imel na prsih odprtino, ki so jo zaprli s štirikotnimi dverci. Njegovi rokavi so segali do komolca ali pa do zapestja. Tedaj so bili največkrat povezani z rokavicami, palčniki. Kot smo že omenili, le-ti niso bili opremljeni z oklepljeno na notranji strani, temveč so imeli tam razporek, skozi katerega so lahko potisnili roko v rokavico ali pa jo povlekli iz nje. Haubertova kapuca je zakrivala glavo, razen obraza do ust. Pod haubertom so prav tako kot pod verižnim oklepom nosili oblazinjen usnjen jopič, podoklepno oblačilo. S predivom podložen debel, usnjen svitek, s katerim so obložili kolena in goleni, je varoval te dele telesa pred odrgninami, ki jih je povzročal oklep. Takšna zaščitna oprema je bila tako okorna in zaduš-

ljiva, da je ugonobila skoraj prav toliko vojščakov kot sovražnikov meč, zato so jo v 13. stoletju polagoma opustiti in zamenjali z verižnim oklepom.

Okoli leta 1300 se je preoblikoval tudi konjeniški ščit in je postal majhna, trikotna tarča (taetschen²⁸) s premočrtnimi robovi. Merila je 60×40 cm in je zakrivala le polovico prsi in levo ramo. Bila je ploščata, bolj redko valjasta in so jo nosili na levici. Na njej je bil naslikan lastnikov grb ali pa je bila poslikana samo z njegovimi grbovnimi barvami. Leta 1315 in 1318 je bilo dvanajst takih ščitov v Lavrinijevi sobi, 1321 pa le še enajst. Tarča za bodni turnir je bila nekoliko manjša od vojne. Ime tarča se je prvič pojavilo v začetku 14. stoletja in je bilo izpeljano iz arabske besede darake. Istega izvora je tudi italijanska beseda targa, ki je prvotno pomenila majhen okrogel ščit.²⁹

Pehoto, ki se je vedno bolj uveljavljala, so v 14. stoletju bolj smotrno oboroževali. Zavarovali so jo s trdnimi zaščitnimi stenami, ki so bile največkrat spodaj opremljene z železnimi konicami, s katerimi so jih zasadili v zemljo. Pehota se je izza njih na daljavo borila z loki in samostreli. Zato so imele zgoraj merilno režo. Ti ščiti so bili tako visoki, da so zakrivali skoraj celega vojščaka, pa tudi tako trdni, da so izstreljene puščice obtičale v njih, in tako lahki, da jih niso težko nosili. Zato je bil znotraj zakovičen usnjen nosilni trak, pod njim pa je bil pritrjen držaj.

Zaradi opisanih taktičnih zahtev so nastali postavljalni ščiti, tako imenovane velike paveze (clipeus³⁰), ki so bile paralelogramaste, zgoraj konveksne in so merile 170×70 cm. Vzдолž po sredini je potekala izboklina, ki se je zgoraj končevala v naprej molečem previsu. Izdelali so jih iz lipovine in prevlekli z gladko svinjsko kožo ter pokrili s kredno podlago, na katero so s tempero naslikali grbovne znake. Napisi ob njih so pogosto vsebovali pobožne želje, kabalistična gesla, blagoslavljanje orožja itd.

Ker je bilo škofjeloško ozemlje v posesti freisinške cerkvene gosposke, moremo sklepati, da je bil na popisanih ščitih, orožnih srajcah in šlemnih pregrinjalih vsekakor njihov grb. Na škofjeloškem gradu je bilo med zaščitnim orožjem največ pavez. Leta 1315 so imeli v Lavrinijevi sobi 36 takih ščitov, 1318 tam le 2 in 36 v spodnji sobi. Zadnji inventarni zapisek iz leta 1321 pa navaja v obednici pri kapeli 36 celih in 3 poškodovane paveze (clipeus xxxvi integros et iii fractos). Škofova paveza, ki je bila leta 1315 zabeležena poleg njegovega oklepa, je bila ročna paveza, tako imenovana ročna tarča ali mala paveza, ki je tehtala 3–6 kg in je bila mnogo manjša od pehotnih postavljalnih pavez.

Med zaščitno orožje prav tako uvrščamo konjsko opremo. Leta 1321 so imeli v obednici pri kapeli turnirsko sedlo za bodenje (stechsatel³¹), ki je bilo v 13. in 14. stoletju še leseno. Na takem sedlu, ki je ležalo na podsedlici, to je blazini pod sedlom, ki je varovala konja, da ga sedlo ni odrgnilo, so se vitezi navadno bodli tako, da so skoraj stali v stremenih. Zato je sedelna sprednja kobilica segala tako visoko navzgor, da je pred sunki varovala jezdečeva ledja in del prsi. Na obeh straneh pa se je močno razširjala navzdol, da je popolnoma zakrivala kolena in stegna. Te oplate so pozneje nadomestili z železnimi turnirskimi stegneničnimi vitrami. Na zgornjem robu sprednje kobilice je bil pritrjen močan železen locen, na katerega se je konjenik pri izpadu lahko opiral z levico, v kateri je držal vajeti in ščit, tako imenovano tarčo, ki mu je visela na podlakti. Taka sedla navadno niso imela visoke zadnje kobilice, ki je bila včasih izoblikovana

v hrbtno naslonjalo, ker je železen trak tako močno oklepal jezdeca, da ni mogel zdrkniti s konja. Kadar pa turnirsko sedlo ni imelo takega locna, je bila tudi zadnja kobilica zelo visoka, da se je lahko konjenik naslanjal na njene oplate. Na sprednjo kobilico so pritrčili sprednjo opremo, na zadnjo pa oblogo. Bili sta narejeni iz težkega govejega usnja, včasih pa še okrepljena z železno verižno pletenino, da sta bolj zavarevali konja. Z daljšo odejo iz blaga, kot je bila v 13. stoletju, so oboje pokrili. Segala je čez sedelni greben in je bila navadno popolnoma enaka orožni halji in prav tako okrašena s heraldičnimi emblemi.

Ostala konstrukcija in jermenje turnirskega sedla se nista razlikovala od vojnega konjeniškega sedla (raissatel³²). Te vrste sedlo so leta 1318 zabeležili v spodnji sobi. Imelo je leseno ogrodje, sprednjo kobilico z izboklima stranicama, ki sta bili tedaj že tako nizki, da sta prešli v sedelni glavič. Ta del sedla je bil z veznim železom, tako imenovano sedelno pločevino, povezan z zadnjim sedelnim lokom. Med obema dokaj visokima kobilicama, ki sta varovali konjenikov trebuh in križ, je bila na vsaki strani po ena usnjena loputa, ki so jo imenovali sedelna torba. Pod njo je bil pritrjen prepas, to je trebušni pritrjevalni jermen, s katerim so sedlo na podsedlici zapeli pod konjskim trebuhom. S podrepnico, kot so imenovali repni jermen, so ga pritrčili na zadnji del konja, čez prsi pa pripeli s prsnim jermenom. Zadnja kobilica, ki je bila kot pri nekih turnirskih sedlih včasih izoblikovana v hrbtno naslonjalo, je bila znatno nižja kot pri sedlih za viteške igre. Oblika vojnega konjeniškega sedla se bistveno ni spremenila do konca srednjega veka. Vojna sedla so bila vedno bogato okrašena.

V inventarnem zapisku iz leta 1321 so v obednici pri kapeli zabeležili sedlo za škofovega skopljenca (sellam ad spadonem domini³³). Ker je imel freisinški škof v svoji sobi v škofjeloškem spodnjem gradu vojni oklep, lahko domnevamo, da je bilo tudi sedlo vojno konjeniško sedlo in ne turnirsko, ki je v inventarju izrecno navedeno. Gotovo pa je, da je bilo njegovo sedlo še bolj bogato dekorirano, posebno robovi sedelnih loput. Obe kobilici sta bili kot pri drugih tovrstnih sedlih bogato okovani z žebličji in večjimi kovinskimi izboklinami, ki so bile oblikovane v rozete, štirilistne ali drugačne gotske ornamentalne motive, kot vidimo na Jurijevem sedlu v praškem gradu.

Podatek iz leta 1321 nam priča, da se je tudi na freisinški posesti v Škofji Loki kazal vpliv orientalske konjske opreme, ki se je iz Madžarske in Poljske širil proti zahodu. Značilen primerek take opreme je bilo tedaj v Lavrinijevi sobi novo madžarsko sedlo (sellam nouam Vngaricam). Bilo je podobno arabskemu sedlu in je imelo majhno, ozko, toda visoko sprednjo okovano kobilico, ki se je končevala v glaviču. Sedež je bil kratek in ozek. Zadnja kobilica je bila zaokrožena in tudi zelo visoka. Predvsem pa se je ogrodje tega sedla razlikovalo od zahodnjega sedla. Zapadnjaška sedla so popolnoma ležala na konjskem hrbtu, dočim je madžarsko sedlo s svojimi širokimi vitrami le slonelo na konjskih rebrih, sam konjski hrbtni greben pa je bil popolnoma neobremenjen. To nizko sedlo so še podložili s klobučevino ali volno. Madžarsko sedlo se je odlikovalo tudi po tem, da je njegova zadnja čebula prehajala v uho, kamor so namestili prtljago, da med ježo ni ovirala konjenika.

Poleg teh sedel so imeli v škofjeloškem gradu tudi šest sedel za povodnike (rossaetel,³⁴ sellas ad dextrarius³⁵), ki so bila leta 1318 v spodnji sobi,

1321 pa so jih zabeležili v obednici pri kapeli. Povodnika je ščitonosec vodil na konopcu z desnico, in so ga zato v srednjem veku imenovali dextrarius.³⁶ Opremljen je bil ali z vojnim ali pa s turnirskim sedlom.

Med konjsko opremo zasledimo tudi sedla, ki jih niso rabili za ježo, temveč za prenašanje prtljage. Leta 1315 so imeli v kleti dvajset tovornih

Vojščak v verižnem oklepu z nadlaktničnimi, podlaktničnimi, komolčnimi, kolenskiimi in golenskimi okrepitevnimi deli, veliko kotlasto avbo z ovratnico, krilom, bodalom na pasu in turčo. Oblečila iz prve polovice 14. stoletja, kot so upodobljena v rokopisu Lancelot du Lac v pariški Narodni knjižnici. (Po Viollet-le-Duc, o. d.)

sedel (sagme,³⁷ saumsaetel³⁸). Zapisek iz leta 1318 pa navaja le še dve taki sedli v spodnji sobi, dočim so v inventarnem popisu 1321 zabeležili dve celi in dve poškodovani tovorni sedli (ii saumsaetel integros et ii sellas contractas) v obednici pri kapeli. Prav tako kot jezdno sedlo se je tudi takemu sedežu podoben podstavek za tvorjenje prtljage prilegel konjskemu hrbtu. Enako kot jezdno sedlo je bil sestavljen iz lesenega ogrodja, povsem nizke sprednje in zadnje kobilice, sedelne vezne pločevine, prepasa, prsnega in repnega jermena. To jermenje je bilo ožje kot pri prej opisanih sedlih.

Namesto sedelnih loput je imelo na vsaki strani sedelnega lista leseno oblogo iz treh letEV. Pod sedlom je bila tudi podsedlica.

Poleg navedenih sedel so rabili pri zapregi tovornih voz prevozniška sedla (sellas prauas ad plaustra³⁹), kakršne so imeli leta 1521 tri v obednici pri kapeli. Podobna so bila vojnim konjeniškim sedlom, le da sta bili obe kobilici znatno nižji. Tudi so bila bolj grobo izdelana in niso bila okrašena. Hkrati so v istem prostoru zabeležili prevozniški konjski komat (chomat ad equos plaustrales), ki je bil sestavljen iz dveh lesenih viter, prilagojenih se obema stranema konjskega vratu in zgoraj usločenih navzven. Ob strani konjskega vratu so na vsako vitro pritrdili vlečni jermen. Komatno leseno ogrodje je bilo podloženo z usnjnim svalkom, v katerem je bilo predivo ali volna. Med tovrstno konjsko opremo lahko uvrstimo tudi usnjeno potovalno vrečo (vegsach⁴⁰ de corio), ki so jo leta 1515 zabeležili v Lavrinijevi sobi, in konjsko vrečo za pribor za čiščenje orožja (equinum saccum ad purgandum arma⁴¹), ki je bila 1521 v škofovi sobi. Na slikah Hansa Memlinga vidimo njihovo valjasto obliko. Z jermenoma so ju pripeli zadaj na sedlo.

Važni deli jezdnih sedel so bila stremena, ki so jih v škofjeloških inventarnih zapiskih imenovali stremena za sedla ali konjska stremena (strepe⁴² pro sellis, strepe ad equos). Leta 1515 sta bila dva para stremen v obokanem stolpu, 1518 in 1521 pa trije pari v Lavrinijevi sobi. Ta stremena so bila trikotna kakor v 15. stoletju. Prečka, na kateri so v srednjem veku konjeniki stali s celim podplatom, je zato bila izoblikovana v precej širšo stopalno ploščo. Skozi uho, to je krožno odprtino na vrhu locna, so pretaknili sedelni ali stremenski jermen, ki je na obeh straneh sedla visel izpod loput in so nanj pripeli streme. Jermen so z zaponko lahko podaljšali ali skrajšali. Stremena so izdelovali iz železa, bronu ali medenine.

Med napadalnim orožjem je srednjeveško viteštvo najbolj cenilo meč. Ta zvrst hladnega orožja je bila zastopana tudi v škofjeloškem gradu. Inventarni zapisek iz leta 1521 navaja meč škofove vojne opreme (gladium⁴³ ad arma domini) v škofovi sobi in leta 1518 šest novih mečev (gladii noui) v spodnji, nekdanji Lavrinijevi sobi. V drugi polovici 15. stoletja se je rezilo konjeniškega meča podaljšalo tako, da je merilo .80–90 cm in je segalo od kolka do tal. Na vsaki strani dvoreznega sečnega lista je imelo oster greben, da je bilo močnejše. Ker bi bilo enakomerno široko rezilo pretežko, so ga skovali koničnega od trna do konice. Zato so lahko s takimi meči ne le zamahovali, temveč so z njim lahko tudi bodli. Da so laže vihteli tako dolg meč, so podaljšali tudi trn rezila za poldrugo roko. V 14. stoletju so bili tako oblikovani meči značilni za plemstvo. Pehotne enote, ki jih niso sestavljali pripadniki izbranega fevdalnega razreda, pa so rabile krajše meče s širšim rezilom.

Do 14. stoletja je orožjarjem narekoval oblike mečev nemški vpliv. Ker pa so se v Benetkah, Bologni in Firencah vedno bolj uveljavljale tankajšnje borilske šole, so njihovi pristaši, tako imenovani Markovi bratje, vsepovsod po kontinentu razširjali italijanski način mečevanja, ki je odločilno vplival na preoblikovanje mečev. Zato so kmalu v začetku 14. stoletja tudi v naših deželah glavichi držajev, ki so imeli do tedaj okrogel gumb, postali raznoliki in loputasti. Na njih je bila mnogokrat pritrjena tanka verižica, s katero so meč pripeli na železno prsno ploščo. Prej ravna odbojnica je bila pogosto navzdol upognjena in atiško razčlenjena. Oro-

žarji so prevlekli oblesje mečevega držaja z usnjem ali blagom ali pa so ga ovili z žico, ki je bila čestokrat še prepletena s svilenimi vrvicami.

Skoraj do konca 15. stoletja niso mečev nosili v nožnicah, temveč ovite z jermenii, ki so jih šele tedaj nadomestile lesene nožnice. Pogosto so jih okrepili še s kovinskimi okovi. Njihov končni trak je bil včasih sponast. Zgornji konec nožnice so povezali z ozkimi jermenii, ki navadno niso bili okovani. Meč so si sprva preprosto opasali s širokim jermenom, ki je imel sprednji konec ostro odrezan, in tega so pretaknili skozi razporek zadnjega, širšega konca in ju zavozlali. Tako opasovanje pa je bilo tako zamudno, da so raje jermenje ovili okoli nožnice in meč nosili v roki. Šele v začetku 14. stoletja, ko je pas postal širši in bogato okrašen s kovinskimi ploščami, so ga zapenjali z veliko agrafo ali pa s kavljem. Ta tako imenovani viteški pas (*cingulum militare*) je bil tedaj značilen okrasni del plemiške nošnje. Na njem ali na posebnem ledvenem jermenu, ki so ga nosili skupaj z njim, je na zanjki visela mečeva nožnica. Ker so viteški pas opasovali podobno kot tedanji meščani zelo nizko pod ledji, se je meč pri pešačenju vlekel po tleh.

Poleg drugega napadalnega orožja je bilo že v 13. stoletju nepogrešljiv del srednjeveške viteške oborožitve bodalo, ki so ga tedaj, če je imelo ploščato in dvorezno, rombasto ali trirobo rezilo, imenovali latinsko *pugione*.⁴⁴ Ako pa je bilo enorezno z nožastim rezilom, je bil veliki bodni nož. Uporabljali so ga za to, da so v boju namesto z mečem z njim usmrtili za boj onesposobljenega nasprotnika. Tako je nastalo njegovo ime Božja milost ali Milostna smrt.

Leta 1318 so v spodnji, nekdanji Lavrinijevi sobi zabeležili sedem takih bodnih nožev (*cultelli*⁴⁵), 1321 pa v Lavrinijevi sobi osem v enem in dva v drugem toku (*cultelli octo in vna vagina et cultelli duo in altera vagina*), dva v tretjem toku (*cultelli duo in tertia vagina*) in štiri posamezne bodne nože (*singulariter iiii cultelli*). To je bilo sorazmerno kratko bodno orožje, saj sta držaj in rezilo skupaj merila komaj 50 cm. Prav tako kot na mečih so bili tudi držaji bodal zelo različni. Vedno pa so bili odlični srednjeveški izdelki. V 14. stoletju so imeli držaje precej podobne izdelkom mečev. Bodalo so nosili v nožnici. Ta je bila včasih izredno lepo kovana in prevlečena s tankim usnjem, v katero so vtisnili lepe gotske okrasne motive. Praviloma so bile vse nožnice bogato okrašene. Bodalo so nosili na desni strani ali pa sredi viteškega pasu.

Škofjeloški inventarni zapiski navajajo med orožjem na drogovih sulice (*pökel*,⁴⁶ *cuspides*⁴⁷). V zgodnjem srednjem veku so jih smeli nositi le svobodnjaki. Leta 1315 so bile štiri v Lavrinijevi sobi, 1318 tri v sobi kaplana Ulrika in 1321 tri v nekdanji Ulrikovi sobi in druge tri v Lavrinijevi sobi. Pešaki so taka bodna orožja imenovali sulice, konjeniki pa kopja, ki so bila krajša. Leseno kopjišče konjeniškega kopja je bilo od začetka 14. stoletja dalje spredaj tanjše in se je polagoma vedno bolj debelilo od konice proti železnemu ročišču. Tik pred njim je prešlo v majhen lomni kolut, tako imenovan sulični kolut. Za ročiščem se je zadnji del kopjišča navzad stanjševal. To kopjišče, ki se je imenovalo tudi šibko kopje, je bilo značilno za turnirska in konjeniška kopja in se je močno razlikovalo od dvanajst čevljev dolgega, močnega in valjastega kopjišča pihotne sulice, na katerem je bilo nasajeno večje in močnejše bodno železo.⁴⁸ Zastavni list

na vrhu kopja je po svoji velikosti in po dekorativni obravnavi razodeval lastnikov rod in njegov družbeni položaj.

Bodno železo je običajno bilo listnato in je imelo na vsaki strani rahel greben. Izhajalo je iz kratkega, piramidalnega ali heksagonalnega nasadiščnega tula. Tak klinast bodni list so uporabljali vse do 15. stoletja. Slikovni vir iz prve polovice 14. stoletja, Liber dipictus, v dunajski Narodni knjižnici⁴⁹ priča, da je bila tedaj bodna ost (spereisen⁵⁰) tudi rombasto listnata. Tri taka sulična bodna železa so leta 1321 zabeležili v škofovi sobi.

Škofjeloški oblastniki so na lovu uporabljali železna metalna lovska kopja (schoufeln⁵¹ ferree). Leta 1321 so jih imeli osem v Janezovi sobi. Kopjišče je merilo 1,70 m. Nanj je bila pritrjena zelo lahka ost. Zadnji konec kopjišča je bil včasih operesen kot puščica. Za lov na divjad so uporabljali tudi medvedja in prašičja ali svinjska kopja, ki so imela močnejša in dva metra dolga kopjišča. Rezila so bila ostra, široka in listnato koničasta. Ker je bilo kopjišče ovito z ozkimi usnjenimi jermeni in okovano z žebliči, ni moglo polzeti iz dlani.

Že v 12. stoletju so si prizadevali, da bi naredili take sulične osti, s katerimi ne bi samo suvali, temveč bi z njimi lahko tudi sekali ali tolkli. Zato so jih najprej opremili s kavljji, s katerimi so lahko sovražnika povlekli k sebi. Tako so nastale še druge vrste orožja na drogovih. Orožja te vrste so bile tudi helebarde (helmparten⁵²), ki so jih leta 1315 zabeležili tri v Lavrinijevi sobi, 1318 dve v spodnji sobi in 1321 tri v obednici pri kapeli. Pojavile so se v 13. stoletju, ko so pričeli opremljati oklepe z večjimi železnimi ploščami. Te so sicer telo dobro varovale pred zamahom in sunkom meča, niso pa zdržale silovitega zamaha sekire na dolgem toporišču. To tedanje pehotno orožje je nazorno upodobljeno v miniaturah čeških rokopisov iz prve polovice 14. stoletja. V Welislawovi bibliji⁵³ je na eni strani upodobljena sulica s pridano zakrivljeno sekiro, na drugi strani pa helebarda s suličasto konico in sekiro z izrezanim sečnim listom, ki sta verjetno oba skovana iz enega samega kosa. V Liber dipictus⁵⁴ nosi podobno orožje vojščak, ki je oblečen v oklepno srajco. Njegova helebarda ima ozko bodno ost, ne pa suličastega lista, in močno sekiro z nekoliko upognjenim rezilom. Na hrbtišču moli kavelj nekoliko nižje navzven.

V srednjem veku je bil bojni bat zelo pomembno orožje. Najpogosteje so ga nosili dostojanstveniki, saj se je sčasoma zato razvil v vojvodsko palico in pozneje je celo vladarsko žezlo prevzelo njegovo obliko. Od 14. stoletja dalje je bil močno razširjen v konjenici, vendar je bil krajši in lažji od pehotnega, ki je bil nasajen na meter dolgem držaju. Z udarci bojnega bata, ki je imel težišče blizu udarne glave, so poškodovali šlem in haubert tako, da ni več zadržal mečevega rezila. Še tako močno oklepljena roka ni bila varna pred njim. Celo ščit ni dolgo zdržal njegovih udarcev. Že okoli leta 1280 so njegovo prvotno gladko, svinčeno, železno ali leseno, kroglasto ali valjasto udarno glavo opremili s topimi trni. Zato so tak bat šaljivo imenovali jutranjo zvezdo. V 14. stoletju so valjaste kovinske udarne glave, ki so imele večjo udarno ploskev od kroglastih, opremljali tudi s šestimi ali osmimi udarnimi listi, radialno razporejenimi okoli osi telesa. Gotski oblikovni izraz se je na teh listih kazal v oblikah ribjih mehurjev in nepravilnih peterokotnikov. Listnati bojni bati (contos,⁵⁵ slegel⁵⁶ ferreas) so bili zelo težki, ker so imeli tudi držaj železen. Take vrste bojni bat so leta 1315 zabeležili v obokanem stolpu škofjeloškega

gradu. V naslednjih letih so povečali število tega orožja, saj inventarni zapisek iz leta 1521 navaja že pet primerkov v Janezovi sobi.

Freisinški oblastniki so v svojem utrjenem oporišču v Škofji Loki imeli tudi veliko vojne mehanske lučalne naprave, to je srednjeveška topniška orodja. Njihova probojna moč je bila dosti večja in tudi njihov streljaj je bil mnogo daljši kot pri strelnih orožjih, ki so jih prožili z roko, to je

Plemič na turnirju v verižnem oklepu, z orožno srajco, lončnim šlemom, ramenskimi ščitniki in na konju, ki je pokrit s konjsko odejo in opremljen s turnirskim sedlom. Upodobitev iz leta 1500 v rokopisu Guerre de Troie v pariški Narodni knjižnici. (Po Viollet-de-Duc, o. d.)

lokih in samostreljih. Te naprave, ki so jih uporabljali za obleganja in obrambo, so bile komplicirane in so na sovražnikove utrdbe ali pa na njegove lesene oblegalne naprave, ki so bile prav taki lučalci, oblegalni stolpi in rušilci obzidij, metale izstrelke s konicami in bodicami, kamenje, zažigalne lonce in drugo. Njihovi težki izstrelki so lahko tudi rušili slabše grajene zidove. Vsi srednjeveški metalni stroji so bili neurobalistični, barobalistični in toksobalistični, to je za izstrelitev projektila so izrabljali sukopornost vitih žil ali vrvi, obtežen vzvod in prožnost upognjene lesovine ali pozneje vzmeti. Tovrstne metalne naprave so bile zelo težke in so jih uporabljali

zgolj za obstreljevanje večjih ciljev, ker so jih zelo težko natančno usmerjali. Lažje izstrelke so lučale približno 480 metrov daleč. Manjši metalci so bili dokaj preprosti, veliki pa so bili trdno grajeni in bolj komplicirano konstruirani, da so lahko daleč metali težke kamnite bloke. Težke metalne naprave so na pohodu vozili razstavljene ali pa le njihovo okovje, vrvi in posebne dele. Les so pač lahko dobili na vsakem zemljišču in so zato metalce sestavljali šele na bojišču.

Skofjeloški inventarni zapiski nam pričajo, da so tedaj tudi v gradu imeli le glavne sestavne dele metalnih naprav brez podstavkov iz brun. V kleti so imeli leta 1515 rutino lučalnico (swenchel⁵⁷ ad vnam rütten⁵⁸). Bila je glavni del toksobalistične metalne naprave, ki je za lučanje izstrelka izrabljala prožnost lesovine. Pojavila se je v 14. stoletju. Prvotno debelo palico ali prožno leseno desko so pozneje zamenjali z jekleno vzmetjo. Z rutami in blidami so v koroško-avstrijski vojni leta 1505 oblegali Slovenj Gradec. V inventarnem zapisku iz leta 1521 so zabeležili v zgornji kleti štiri bruna, odnosno vzvode za velike barobalistične lučalnice (clauca⁵⁹ ad machinas⁶⁰) ki jim je metalno moč posredovala sila obteženega vzvoda. Samo iz tega arhivalnega podatka pač ne moremo ugotoviti, ali so bili ti vzvodi deli tribokov, ali bif ali pa frondibol. Na zatičih gugajoče se bruno so pritrdili na leseno konstrukcijo, ki je bila sestavljena iz močnih brun. Krajši konec tega vzvoda so obtežili z veliko utežjo, na daljši konec pa pritrdili vrv s torbo za naboj. Dve taki vrvi s torbama (funes⁶¹ machinarum cum suis capsis⁶²) so istega leta imeli v obednici pri kapeli. Strežaji so z vrvjo in vitlom k tlom potegnili daljši konec bruna, da se je utež dvignila, nakar so v torbo položili projektil. Brž ko so sprostili daljši konec vzvoda, je utež padla navzdol, prevagala bruno, in njegov daljši konec se je bliskovito dvignil in iz odprte torbe je preko konstrukcije metalca šinila krogla v loku kvišku. Poleg teh metalcev navaja zapisek iz leta 1518 v spodnji sobi še štiri prevozne samostrele (wagarmbrust⁶³) in enega, ki ga je naredil samostrelar Friderik (de Friderico balisterio empte sunt balista wagarmbrust et...). Ta neurobalistični metalec, ki je svojo pogonsko moč črpal iz sukopnosti vitih žil ali vrvi iz konoplje ali konjskih repov, je bil pravzaprav velik samostrel, ki ga je natezala mehanska sila. Zgrajen je bil na trdnem ogrodju, ki so ga opremili s kolesi. Izstreljeval je ogromne puščice, skorajda kopja. Leta 1521 so take velike puščice za prevozni samostrel (sagittas⁶⁴ magnas ad wagarmbrust) popisali v Lavrinijevi sobi, toda v popisu niso navedli njihovega števila.

Inventarni zapisek navaja v Janezovi sobi šest prač (slangen⁶⁵), ki so jih v srednjem veku od začetka križarskih pohodov in vse do 15. stoletja uporabljali predvsem alpski prebivalci, zlasti nižji družbeni sloji. Plemiči pa niso ljubili tega orožja. V 15. stoletju so pračarja vsepovsod v Evropi imenovali eslinger.⁶⁶ Tedaj se je pojavila poleg ročne prače tudi palična prača. Posebno učinkovita je bila pri obleganjih in v pomorskih bitkah. Ročna prača je sestajala iz preproste zaujke. Na polovici njene dolžine je bila prišita votla usnjena skledica, kamor so namestili kamen ali svinčenko, tako imenovani pračni želod. Pračar je zanjko dvakrat ali trikrat krožno zavijtel in v določenem trenutku naglo izpustil en njen konec. Težje je ravnal s palično pračo, ker je moral med vihtenjem osvoboditi en njen konec s kavljja, ki je bil na zgornjem koncu palice. To je uspelo le zelo spretnemu pračarju. Vsekakor je bila prača v rokah izurjenega vojščaka

zelo učinkovito orožje. V 14. stoletju so pračarji in lokostrelci sestavljali posebne pehotne enote, ki so bile zelo nedisciplinirane in svojeglave.

Samostrel, ročno strelno orožje, je bil mehansko podobno konstruiran kot težka neurobalistična metalna naprava, ki je svojo pogonsko moč črpala iz sukopornosti žil ali vrvi. Viteštvo je prvotno zavračalo samostrel kot zahrbtno orožje, ki je nasprotovalo njihovemu vrednotenju odkritega boja, nasprotno pa se je meščanstvu zelo priljubil, ker so pravilno ocenili njegovo uporabnost in so se z njim oboroženi enakovredno borili kot plemiške vojske s svojim hladnim orožjem. V 15. stoletju ni bil samostrel več le vojaško orožje, temveč je postal že obče lovsko orožje. Vseeno pa ni bil tako priročen kot lok, čeprav je bil bolj prožen in so z njim tudi laže natančneje merili. Izurjen samostrelec je namreč z njim izstrelil komaj dve strelci v eni minuti, dočim je v istem času lokostrelec izstrelil sedem puščic.

V 14. stoletju je samostrelca v boju vedno spremljal pavezonosec, da ga je varoval pred sovražnikovimi izstrelki. V Franciji pa je pavezo nosil vsak samostrelec sam. Ker so tedaj že začeli uporabljati ploščne okrepitevne dele na oklepih, ki so se iz njih v 14. stoletju razvili gotski ploščni oklepi, in ker so ti oklepni dodatki ovirali samostrelcem njihovo gibanje, so ti raje še nadalje nosili z železnimi luskinami opremljen usnjen jopič, haubert. Tedaj so najprožnejše jeklene loke za samostrele dobavljale italijanske delavnice, najboljše in najtrdnjše tetive za nje pa so izdelovali antwerpenski samostrelski mojstri. V 14. in 15. stoletju so zasloveli genoveški samostrelci, ker so na bojnih pohodih nosili s seboj le dvanajst puščic in niso nikoli zgrešili do dvesto korakov oddaljenega cilja.

Srednjeveški samostrel je sestajal iz opore (clauem⁶⁷ balista,⁶⁸ clauem balistarium), kakršno so leta 1318 zabeležili v spodnji, nekdanji Lavrinijevi sobi na škofjeloškem gradu. Nadalje sta bila njegova sestavna dela lok in tetiva (cerfer⁶⁹ ad balistas), kakršnih je bilo s tetivami za loke vred (cerfer ad arcus⁷⁰) leta 1315 dvanajst v Lavrinijevi sobi. Končno sta bila njegova sestavna dela še napanjalna in sprožilna naprava. V obdobju, ki ga obravnavamo, so bili delno samostrelci še ročno napanjalni, to je, da so jih napanjali še prostoročno. Inventarni zapiski navajajo za ta strelna orožja kot izstrelke le strelice, zato sklepamo, da so ti samostrelci izstreljevali le domače puščice, dočim so jeklenjake uporabljali za izstreljevanje kovinskih ali kamnitih krogel v vojnah, medtem ko so na lovu lučali tudi ilovnate.

V začetku 14. stoletja so bili samostrelni loki v škofjeloškem gradu predvsem leseni. Inventarni zapisek iz leta 1315 navaja v Lavrinijevi sobi deset tisočinastih samostrelcev (eybein⁷¹ balistas). Tisočina je bila mnogo prožnejša od drugih vrst trdega lesa, ki so jih uporabljali le za navadne samostrele (balistas rurales⁷²): teh so leta 1321 zabeležili osem v obednici pri kapeli. Zato so boljše loke izdelovali iz jekla ali roževine. Čeprav je bil jeklenjak prožnejši, je pa vendarle imel to hibo, da se je v vročini rad lomil. Zato so ga uporabljali zlasti v zimskem času. Priljubljeni so bili samostrelni loki, ki so jih izdelali iz več plasti volovskega roga; tega so potem še opletli s finim ličjem ali pa prevlekli s pergamentom, da je tudi v neugodnih vremenskih razmerah ostal prožen. Verjetno je bil tak tudi škofov samostrel (balista domini), ki je bil leta 1318 v spodnji sobi in so ga imenovali Chraemichel (dieta chraemichel).

Čim trdneje je bila povezana opora samostrela z njegovim lokom, toliko uporabnejši je bil samostrel. Do 15. stoletja so to povezanost dosegli tako, da so ju omotali z vrvičevjem ali z usnjenimi jermeni, ki so jih potem tako tesno zategnili, da niso oklepali samo opore in loka, temveč so obenem z njima tudi tesno povezovali obročast, železen locen, ki so ga tedaj uporabljali pri napenjanju samostrela. Pozneje pa ga je to streme samo še krasilo. Škofjeloški inventarni zapisek iz leta 1315 navaja štiri samostrelna stremena (strepe⁷³ ad balistas rusticales). Leta 1321 so imeli šest stremen za samostrele v Lavrinijevi sobi in še drugih štirinajst v nekdanji Ulrikovi sobi škofjeloškega gradu. V teh inventarnih zapiskih so leta 1318 v spodnji sobi zabeležili en komplet stremenast samostrel in še nadaljnjih sedem, ki jih je poleg prevoznega in dveh kavljastih samostrelav škofjeloškim oblastnikom prodal samostrelar Friderik (de Friderico balisterio empte sunt balista wagrambrust et due vberchraepigev et stegreifarmbrust⁷⁴ vii), za kar so mu dolgovali 10 mark.

V škofjeloškem gradu so imeli med strelnimi orožji tudi samostrele, ki jih niso napenjali več prostoročno, temveč že z napenjalnim kavljem, ki je bil na koncu razcepljen v dve lakti. Pritrdili so ga na širok in močan jermen, ki so si ga tako opasali, da jim je kavelj visel spredaj navzdol. Samostrel so napenjali tako, da so njegov lok obrnili navzdol in potem sklonjeni stopili z eno nogo v streme. Pri tem so kavelj zapeli v tetivo, se nato zravnali in tako s svojim telesom potegnili tetivo navzgor, dokler se končno ni zapela v zarezo na orehu. Potem so sprožilni locen potisnili naprej, da se je njegov nastavek zaskočil v orehov presledek. Tak napenjalni kavelj iz nekdanje Pierrefondove zbirke je danes v pariškem Musée d'artillerie.

Leta 1318 so imeli v spodnji sobi šestindvajset takih tako imenovanih kavljastih samostrelav (überchraepigev baliste, vberchaepigevarmbrust⁷⁵), dva pa so še dokupili od samostrelarja Friderika (de Friderico balisterio empte sunt baliste due vberchraepigev). V zadnjem inventarnem zapisku iz leta 1321 so zabeležili dva taka samostrela v stolpu škofjeloškega gradu in še tri na Starem gradu. Ti samostreli so bili včasih na spodnji strani ob zasidranju opremljeni z železnim kavljem, da so jih lahko obešali na sedlo ali pa na pas.

Ročna strelna orožja so v 14. stoletju postajala vedno pomembnejša in zato so si samostrelarji prizadevali, da bi še povečali njihov streljaj. Zato so začeli izdelovati močnejše loke, ki so bili hkrati tudi bolj prožni. V tem obdobju škofjeloški inventarni zapiski že tudi razlikujejo manjše in večje samostrele, medtem ko navaja zapisek iz leta 1315 neprecizirano v Lavrinijevi sobi zgolj trinštirideset samostrelav, med katerimi je bilo tedaj že štirinajst starih (xliiii balistas, quarum xiiii sunt antique).

Na samostrelne loke so nameščali tetive na napenjalnih klopah (spanbench⁷⁶). Tudi na škofjeloškem gradu so zabeležili v inventarnem zapisku iz leta 1315 v Lavrinijevi sobi štiri take klopi. Le ena izmed njih je imela še v palici vloženo šilo ali nož oziroma njej pripadajoče orodje (spanbench cum cica,⁷⁷ spanbench et instrumenta pertinencia⁷⁸), ki so ga uporabljali pri napenjanju tetive na lok. Leta 1318 so te popisali v spodnji sobi in naslednji inventarni zapisek iz leta 1321 jih ponovno navaja v Lavrinijevi sobi. Na napenjalno klop so lok pritrdili v sredini in njegova konca potem usločili od opore navzgor. Tako je bil lok že napol napet, še preden so nanj pritrdili

tetivo. Zaradi tega je bila njegova napetost podvojena, ker se je namreč pričlenjala že v njegovem konveksnem položaju in njena intenzivnost je ostala nezmanjšana tudi v konkavnem. Zato so trajale tetive na lesenih lokih veliko dalj časa kot na jeklenjaki.

Plastika pešaka v usnjenem oklepu, z bojnim batom in tarčo. Upodobljen na severozahodnem portalu bamberske katedrale. (Po Viollet-le-Duc, o. d.)

S samostrelji so izstreljevali strelice ali tako imenovane domače puščice, med katerimi razlikujemo vojne in lovske. Bile so preproste in večinoma grobo izdelane. Le strelice iz boljše tvarine so bile praviloma tudi lepše narejene. Vobče pa so bile vse lovske strelice zelo raznolike. Strelica za samostrel je sestajala iz konice, tako imenovanega puščičnega železa, in streliča ali palice. Strelič je bil na koncu operesen, včasih pa tudi brez tega dodatka, ki je med letom puščice povzročal vrtenje okoli njene osi, kar je povečalo zadetnost bodnih strelic. Dolžina palice je bila skladna z razsež-

nostjo samostrela, njena teža pa s pogonsko zmogljivostjo njegovega loka. Vojne puščice, ki so bile največ do 35 cm dolge, so potem, ko so ugotovili njihovo težišče natančno na koncu prve tretjine, zadaj prirezali. Daljše strelice so imele običajno težišče na koncu prve četrtine strelišča. Preproste strelice so imele navadno grobo skovano štirikotno puščično železo, ki so ga na palico nasadili ali z nasadiščnim tulom ali pa so ga v njo zasadili s trnom. Kadar je bilo tako zasajeno v strelič, so ga morali z motvozom močno poviti vrh palice, da ga ne bi odkrhnul trn, ko je zadel cilj. Navadne vojne strelice so operesili s surovimi trskami.

Vojne strelice so se po obliki med seboj le malo razlikovale, nasprotno pa so bile lovske zelo raznolike. Razlikujemo bodne, udarne, odbojne, viličaste in rezne strelice. Bodne strelice so bile lahke in težke. Težke, to je velike strelice (tela⁷⁹ magna, sagitte⁸⁰ maiores), ki so jih izstreljevali s kavljastimi samostreli, so zato tudi imenovali velike strelice za kavljaste samostrele (sagittas magnas ad chraeparmbrust) in so jih uporabljali tudi na lovu na medvede in drugo večjo dlakasto divjad. Leta 1315 so jih v obokanem stolpu imeli tisoč štiristo, 1318 v skrinji v spodnji sobi in 1321 v Lavrinijevi sobi. Vendar zapiska iz obeh zadnjih let ne navajata njihovega števila. Poleg navedenih kompletnih strelc so imeli leta 1321 v Janezovi sobi še petsto velikih konic za strelice (pfeileisen⁸¹ magne), ki so jih morali šele nasaditi na strelišče. Lažje stremenaste samostrele so uporabljali za lov na perjad. To so streljali z lažjimi, manjšimi strelcami (catapulte⁸² ad stegreifarmbrust, tela parue), kakršnih so imeli leta 1315 dvatisoč petdeset v obokanem stolpu. Zapisek iz leta 1321 pa navaja le še dvatisoč malih strelc v Janezovi sobi. Poleg teh določno imenovanih domačih puščic so popisali v inventarnih zapiskih iz leta 1315 v kašči še drugih tisoč puščic (tela) in leta 1321 so v Janezovi sobi zabeležili tisoč petdeset tako imenovanih nasajenih puščic (angeschift⁸³ pfeile). Istočasno sta bili v škofovi sobi tudi dve strelici za vaje (zilpeltz⁸⁴).

Strelice so nosili in hranili v tulu, ki je bil marsikdaj kovinski. Dva taka okovana tula brez pasov (pharetras⁸⁵ sufferates sine cerif⁸⁶) so leta 1321 imeli v obednici pri kapeli. Največkrat so tuli bili leseni in prevlečeni z usnjem ali krznom. Na našem ozemlju, ki je bilo tedaj sestavni del Rimskega cesarstva nemške narodnosti, so bili tuli, prav tako kot v drugih deželah te vladavine, na zunanji strani opremljeni s kožuhovino. Tovrstne tule so imenovali dlakaste tule. Škofjeloški inventarni zapiski nam podrobneje ne pojasnjujejo, iz kakšne tvarine so bili izdelani drugi tuli. Zapisek iz leta 1321 navaja v Janezovi sobi dvanajst tulov s pasovi (pharetre et totidem zerf) in drugi iz 1315 le samo štiri tule (pharetre) v obokanem stolpu. Bolj določeno so zabeležili leta 1315 in 1321 v Lavrinijevi sobi dva velika tula za puščice (magnas feretras, magnas faretre ad sagittis). Poleg navedenih praznih tulov so leta 1318 v sobi kaplana Ulrika zabeležili tudi tul s puščicami (pharetra cum sagittis), vendar nam pa ta podatek ne pojasnjuje, kakšne vrste puščice so bile v tulu. Zapisek iz leta 1321 pa nasprotno določno navaja v nekdanji Ulrikovi sobi tul s puščicami za lok (pharetra cum sagittis ad arcum). Poleg teh tulov so imeli leta 1321 v obednici pri kapeli še šest torb za puščice s strelcami in pasovi (pfeiltaschen cum sagittis et cerf).

V Lavrinijevi sobi na škofjeloškem gradu so leta 1318 in 1321 popisali svilen prapor (panirium⁸⁷ de cendato), ki ga je v srednjem veku izročil

vladar svojemu fevdniku po ustaljenem zastavno fevdnem obredu ob predaji knežjega fevda kot simbolično znamenje, da se bo vazal v vojni pridružil s svojim praporom njegovemu državnemu praporu. Zastava te vrste je bila samo vojna in njena štiriogлата tkanina je na prečki visela na drogu. S takim praporom, ki je moral biti za tretjino daljši od vladarjevega, se je fevdalec smel pojaviti na bojišču le, če ga je spremljalo najmanj sto vojščakov. Če pa je bilo njegovo spremstvo manjše, je smel nositi le svojo viteško zastavo, tako imenovano dirjalno banderce, včasih pa tudi kopjiščno ali sulično (vaenel⁸⁸ de cendato). Dve taki svileni, ozki, trikotni banderci so imeli leta 1318 v spodnji sobi, 1321 pa so ju zabeležili v Lavrinijevi in še eno v škofovi sobi. Ta srednjeveška vojaška znamenja so uporabljali tudi na turnirjih. Tkanine za zastavo tedaj niso trdno pričvrstili na drog, da so jo z njega lahko odstranili in si potem tkanino kot napadalni znak privezali ali navezali na šlem.

Freisinški zemljiški gospodje niso svojih pravic v loškem gospostvu varovali samo z orožjem, ki so ga uporabljali za obrambo pred nemirnimi sosednjimi oblastniki, temveč so tudi v mejah svoje posesti urejali notranje zadeve s pravnimi ukrepi. Že leta 1274 je Otokar trajno podelil freisinškemu škofu Konradu II. deželsko sodstvo nad celotnim loškim gospostvom, za kar je moral freisinški zemljiški gospod letno prispevati 12 mark.⁸⁹ Zato navajajo tamkajšnji inventarni zapiski tudi predmete, ki so jih uporabljali za kaznovanje podložnikov. Leta 1315 so imeli v obokanem stolpu en ovratni okov (poy, poy⁹⁰), ki so ga 1321 zabeležili že v Lavrinijevi sobi. V obokanem stolpu je bilo leta 1315 tudi šest jetniških okovov (ring⁹¹ pro captivis⁹²). Število teh se je v naslednjih popisih tako zmanjšalo, da zasledimo leta 1318 v sobi kaplana Ulrika le še dva in 1321 tri okove v Lavrinijevi sobi. Prav tam so leta 1321 imeli tudi tri kole z obroči (ring cum stangen⁹³), tako imenovane prangerje, ob katere so izpostavili krivce zasramovanju meščanov. Osumljence so pri sodnem postopku tudi mučili, kar dokazuje sedem mučilnih orodij (paingeraet⁹⁴ vii paria), ki so bila leta 1315 v obokanem stolpu. Zapisek iz leta 1321 pa navaja le še eno mučilno orodje iz žilavega lesa in drugo, ki je bilo tedaj že staro (vnum payngret de murrone⁹⁵ et alterus vetus) v Lavrinijevi sobi. V obokanem stolpu so imeli leta 1315 tudi tristo tako imenovanih nožnih želez (füzeysen⁹⁶). Ta izraz pravzaprav pomeni v srednjeveški visoki nemščini jetniški nanožni okov, toda ker je število teh predmetov vsekakor preveliko za potrebe sodišča lokalne uprave freisinške posesti na Kranjskem, lahko upravičeno sklepamo, da ta nožna železa ne pomenijo okovov, temveč nožne trne (Fussangel). Bili so srednjeveško taktično bojno sredstvo za obrambo na bojišču pred konjenico. Sestavljeni so bili iz štirih ali več konic, ki so bile na širšem koncu prereza združene tako, da je bila v kakršnikoli legi ena bodica vedno obrnjena navzgor. Večje število orožja te vrste so pred bitko raztrosili po bojišču, da so si v napadu konji poškodovali noge in postali nesposobni za nadaljnji boj.

Oborožitev fevdalnih vojščakov laže dojamemo, če poznamo takratno organizacijo fevdalne vojske, ki so jo sestavljali poleg samih zemljiških gospodov tudi njihovi ministeriali in vitezi (milites⁹⁷), ki so bili bojvniki višje stopnje in so se močno razlikovali od navadnih vojščakov (servientes⁹⁸). Vitezi so se morali sami oborožiti in opremiti, poleg tega pa tudi nabaviti lastne konje in njihovo opravo ter skrbeti za ustrezno število služabnikov.

Ker so v boju sodelovali različno oboroženi bojevniki, se je kmalu izoblikovalo tako imenovano kopje, to je najmanjša fevdalna vojaška taktična enota, ki so jo sestavljali vitez z dvema lahkim konjenikoma, ta sta nosila orožje njunega vodnika, torej sta bila orožjenosca, njima sta sledila dva ali trije strelec in tem še eden ali dva paža.

Samostrelec z verižno srajco, lentnerjem, napetnim kavljem na pasu, tulom s strelcami, samostrelom in pavezom na hrbtu. (Po Viollet-le-Duc, o. d.)

Ker so morali vodilni nameščenci zemljiškega gospoda, ki so v vojni bili konjeniki, sami skrbeti za svojo oborožitev in opremo, vsebujejo škofje-loški inventarni zapiski le škofovo vojno opremo in tista orožja, s katerimi so opremili služabnike, ki so se borili kot pehota. Zaščitno orožje, zlasti oklepi, so bili tako dragi, da so se morali zadovoljiti tudi s starejšimi, ki so jih opremili le z okrepitvenimi deli, kakršni so se tedaj pojavili in iz katerih se je v 14. stoletju razvil ploščni oklep. Leta 1321 so imeli nekaj takih podlaktičnih usnjenih ščitnikov in dva para kolenskih pločevinastih

ščitnikov. Hkrati so nabavili še nekaj verižnih rokavic, katerih izdelava se je tedaj zelo pocenila, ker so v začetku 14. stoletja že iznašli vlečeno žico, iz katere so potem izdelovali mrežno oklepno pletenino.

V tistem obdobju je v škofjeloškem gradu precej naraslo število napadalnega orožja, da so lahko z njim opremili strelce in služabnike v vojni ali ob napadu na grad. V zapiskih iz leta 1318 zasledimo že šest novih mečev. Poleg njih so nabavili tudi več bodal. Leta 1318 so jih imeli le sedem, 1321 pa že štirinajst. Oskrbeli so se tudi z več kopji, ki so bila tedaj glavno konjeniško orožje. Medtem ko so leta 1315 imeli le štiri, so jih v zadnjem zapisku zabeležili že šest in poleg njih še tri kopjiščne osti, ki so jih morali šele nasaditi na kopjišča. Prav tako se je pomnožilo udarno orožje. V prvem zapisku je omenjen le en bojni bat, zadnji pa jih navaja že pet.

Največji sumarični porast izpričuje orožje, ki je učinkovalo na daljavo. Z njim je bila oborožena v glavnem pehota. Težke metalne naprave sicer niso bile številne, saj so leta 1318 imeli samo pet prevoznih samostrelcov, ki pa so tedaj vendarle predstavljali dokaj močno topniško oborožitev. Inventarni zapisek iz leta 1321 pa poleg njih navaja tudi dve metalni vrvi in štiri blidne drogove. Ročno strelno orožje pa številčno presega vsa druga orožja. Leta 1321 so imeli že šest prač, ki jih oba prejšnja popisa niti ne omenjata. Največ so pa nabavili samostrelce. Skupno so jih prvotno imeli le štirinajst, štirideset. Z njimi so lahko opremili strelce le štirinajst do dvaindvajset kopij, medtem ko so leta 1321 razpolagali že s stošestindvajset samostrelci in so z njimi lahko oborožili strelce dvainštirideset do trinšestdeset kopij. V poznem srednjem veku je bila to že velika oborožena sila, saj je včasih sam vladar zbral komaj okoli 300 kopij, dokler pač ni fevdalne vojaške ureditve zamenjala najemniška.

Literatura in opombe

Literatura: Blaznik Pavle, Urbarji freisinške škofije, Ljubljana 1963, 18, 179, 374. — Isti, Spremembe v pravnem položaju loškega teritorialnega gospostva v 16. stoletju, Razprave Akademije znanosti in umetnosti, V. Hauptmannov zbornik, Ljubljana 1966, 321. — Isti, Na obisku v Freisingu, Loški razgledi, I, 1951 61. — Boheim Wandelin, Handbuch der Waffenkunde, Leipzig 1890. — Demmin August, Die Kriegswaffen in ihren geschichtlichen Entwicklungen von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart, Leipzig 1895. — Denkstein Vladimir, Pavézy českého typu III, 1, Pavézy v českých historických pramenech, Sborník národního musea v Praze, 1965, svazek XIX, čís. 1—5. — Grafenauer Bogo, Zgodovina slovenskega naroda, III, Ljubljana 1956. — Haelen Erich, Alte Waffen, Berlin, 1920. — Hauser Arnold, Socialna zgodovina umetnosti in literature, I, 1961, II, 1962, Ljubljana. — Hottenroth Friedrich, Trachten, Haus-, Feld- und Kriegsgeräthschaften der Völker alter und neuer Zeit, I, II, Stuttgart 1884. — Pichler Fritz, Das Landes-Zeughaus in Graz, Leipzig 1880. — Poschenburg Viktor, Schutz- und Trutzwaffen des Mittelalters, Stuttgart 1959. — Štukl Franc, Inventar škofjeloškega gradu iz leta 1315, Loški razgledi XI 1964, 205. (Avtor si je prizadeval prevesti inventarni zapisek iz 10. februarja 1315, žal pa je večje število predmetov prevedel napačno.) — Tancik Ferdinand, Krasilni elementi na držajih spad in sabelj, Kronika 1966, 28. — Tancik Ferdinand, Topništvo in njegov razvoj v Sloveniji (rokopis). — Tomac Peter, Vojna istorija, Beograd 1959. — Viollet-le-Duc, M., Dictionnaire raisonné du mobilier français de l'époque carolingienne a la renaissance, V, VI, Paris, 1874. — Wagner Eduard, Drobná Zorošlava und Durdík Jan, Wehr- und Waffen des späten Mittelalters (1350—1450), Praha 1960.

Opombe: 1. J. Zahn, o. c., str. 122—124, 130, 142—149. — 2. Diefenbach Laurentius, Glossarium Latino-Germanicum mediae et infimae aetatis, Francfurti ad Moenum, 1857, 48. — 3. Isti, o. c., 408. — 4. Lexer Matthias, Mittelhochdeutsches Taschenwörter-

buch, Leipzig 1945, 76, 202. — 5. Isti, *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*, I, Leipzig 1872, 264. — 6. Isti, o. c., II, Leipzig 1876, 965. — 7. Isti, o. c., III, Leipzig 1878, 666. — 8. Isti, o. c., I, 1872, 501. — 9. Wagner, *Drobná, Durdík*, o. c., T. 15, 15. — 10. Hottenroth, o. c., 46. — 11. Lexer, o. c., I, 1872, 94. — 12. Isti, o. c., III, 1878, 455. — 13. Isti, o. c., I, 1872, 1649. — 14. Diefenbach, o. c., 125; Lexer, o. c., 1945, 81, 106. — 15. Diefenbach, o. c., 455. — 16. Lexer, o. c., I, 1872, 501. — 17. Isti, o. c., I, 1872, 264. — 18. Isti, o. c., I, 1872, 1456. — 19. Isti, o. c., II, 1876, 1156. — 20. Boenheim, o. c., 517. — 21. Isti, o. c., 517. — 22. Poschenburg, o. c., 42. — 23. Boenheim, o. c., 521. — 24. Diefenbach, o. c., 97, 211. — 25. Lexer, o. c., III, 1878, 652. — 26. Isti, o. c., II, 1876, 780. — 27. Isti, o. c., I, 1872, 572. — 28. Isti, o. c., II, 1876, 1406. — 29. Boenheim, o. c., 105. — 30. Diefenbach, o. c., 215. — 31. Poschenburg, o. c., 51, 151, 155. — 32. Lexer, o. c., II, 1876, 596. — 33. Diefenbach, o. c., 544. — 34. Tomšič France, *Nemško-slovenski slovar*, Ljubljana 1959, 880. — 35. Diefenbach, o. c., 178. — 36. Demmin, o. c., 626. — 37. Diefenbach, o. c., 507. — 38. Lexer, o. c., II, 1876, 1061. — 39. Diefenbach, o. c., 441. — 40. Lexer, o. c., 1945, 511. — 41. Diefenbach, o. c., 506. — 42. Isti, o. c., 555. — 43. Isti, o. c., 264. — 44. Boenheim, o. c., 291. — 45. Isti, o. c., 292. — 46. Lexer, o. c., I, 1872, 264. — 47. Diefenbach, o. c., 164. — 48. Boenheim, o. c., 505, 508. — 49. Wagner, *Drobná, Durdík*, — o. c., 49. — 50. Lexer, o. c., II, 1876, 1082. — 51. Isti, o. c., II, 1876, 674. — 52. Isti, o. c., I, 1872, 1241. — 53. Wagner, *Drobná, Durdík*, o. c., 51. — 54. Isti, o. c., 51. — 55. Diefenbach, o. c., 148. — 56. Lexer, o. c., II, 1876, 965. — 57. Isti, o. c., II, 1876, 1560. — 58. Isti, o. c., II, 1876, 559. — 59. Diefenbach, o. c., 126. — 60. Isti, o. c., 542. — 61. Isti, o. c., 252. — 62. Isti, o. c., 98. — 63. Lexer, o. c., 1945, 7, 305. — 64. Diefenbach, o. c., 507. — 65. Lexer, o. c., II, 1876, 981. — 66. Demmin, o. c., 875. — 67. Diefenbach, o. c., 126. — 68. Isti, o. c., 66. — 69. Zahn J., *Codex diplomaticus austriaco-frisingensis*, Wien 1871, 704, 719. — 70. Bradač Franc, *Latinsko-slovenski slovar*, Ljubljana 1955, 51. — 71. Lexer, o. c., I, 1872, 1411. — 72. Diefenbach, o. c., 504. — 73. Isti, o. c., 555. — 74. Lexer, o. c., II, 1876, 1159. — 75. Isti, o. c., I, 1872, 7111, 7112. — 76. Isti, o. c., II, 1876, 1066. — 77. Diefenbach, o. c., 225. — 78. Isti, o. c., 414. — 79. Isti, o. c., 575. — 80. Isti, o. c., 507. — 81. Lexer, o. c., II, 1876, 245. — 82. Diefenbach, o. c., 106. — 83. Lexer, o. c., II, 1876, 682. — 84. Isti, o. c., III, 1878, 1115. — 85. Diefenbach, o. c., 225, 564. — 86. Zahn, o. c., 704, 719. — 87. Lexer, o. c., I, 1872, 122. — 88. Isti, o. c., III, 1878, 18, 65. — 89. Blaznik, *Urbarji freisinške škofije*, 28. Isti, *Spremembe v pravnem položaju loškega teritorialnega gospostva v 16. stoletju*, o. c., 521. — 90. Diefenbach, o. c., 419. — 91. Lexer, o. c., II, 1876, 451. — 92. Diefenbach, o. c., 99. — 93. Lexer, o. c., II, 1876, 1157. — 94. Isti, o. c., II, 1876, 270. — 95. Diefenbach, o. c., 572. — 96. Lexer, o. c., III, 1878, 581. — 97. Tomac, o. c., 548. — 98. Isti, o. c., 548.

Résumé

LES ARMES AU CHÂTEAU DE SKOFJA LOKA DANS LE PREMIER QUART DU XIVe SIÈCLE

Les armes au château de Skofja Loka correspondent aux normes occidentales valables pour l'armement des armées féodales contemporaines. Leur structure numérique était dictée par l'importance du territoire donné en fief et par le rang du détenteur des droits personnels ou impersonnels du domaine seigneurial, et elles représentaient certains contingents de la force armée du souverain.

L'époque que nous étudions, c'est-à-dire le premier quart du XIVe siècle, représente aussi en ce qui concerne l'armement un tournant décisif: on assiste à l'affirmation progressive de l'infanterie qui devient au cours de son évolution de plus en plus efficace, bien plus efficace dans le combat que la cavalerie féodale, domaine privilégié de la noblesse que ses encombrantes armes défensives gênaient de plus en plus. C'est l'époque où l'adoubement médiéval fait peu à peu place à l'armure complète en plaques de métal qui aboutit à sa forme la plus lourde dans la deuxième moitié du XVe et au XVIe siècle. A partir de ce temps-là, elle est en régression, car la force de pénétration de nouvelles armes à feu rend son efficacité très incertaine.

L'infanterie, composée de soldats d'origine plébéienne, est plus mobile et plus efficace que la cavalerie féodale. A Sembach, celle-ci fut mise en déroute par l'infanterie suisse composée de paysans. L'armement de l'infanterie devait être conforme aux tâches tactiques qui lui étaient assignées dans le combat, et ce genre d'armes

est présent aussi dans les collections du château de Škofja Loka. Ces armes d'agression et de défense sont pareilles aux armes contemporaines utilisées par les autres forces armées de l'Europe Occidentale et aux moyens employés pour la défense des fortifications féodales permanentes, ce que confirment les exemplaires conservés dans diverses collections d'armes européennes.

L'étude des sources concernant l'ancien domaine des évêques de Freising en territoire slovène nous permet de constater la conformité contemporaine de la nomenclature de divers genres d'armes, et de comparer la quantité de ces armes avec celle des autres domaines féodaux du pays et des régions voisines. Cette comparaison apporte la preuve que, dans notre pays aussi, la noblesse, tant laïque qu'ecclésiastique, songeait à la défense de sa propriété territoriale et s'armait en conséquence. En ce qui concerne l'armement, elle n'avait rien à envier aux seigneurs féodaux des pays voisins.